

K nedožitým osmdesátinám Václava Lamsera

Dne 24. června 2004 uplynulo nedožitých osmdesát let od narození českého sociologa Doc. PhDr. Václava Lamsera, CSc. Byl jedním z těch, jejichž hvězda zazářila v druhé polovině 60. let, v době politického a názorového tání vrcholící Pražským jarem, aby pak zhasla, či spíše byla zhašena v normalizační čistce let 1969–1970. Lamser vystudoval sociologii na filozofické fakultě Karlovy univerzity těsně po válce, v době, kdy zde ještě přednášely některé významné postavy tohoto oboru. Jako mnoho jiných absolventů, kteří se nenechali zlákat vizemi či oportunními příležitostmi komunistického režimu, neměl po roce 1948 možnost působit jako sociolog a pracoval jak se dalo – ve zdravotnictví, jako dokumentátor v zemědělském výzkumu apod. Tato zaměstnání, a také externí spolupráce s Výzkumným ústavem výstavby a architektury (VÚVA), mu nicméně poskytovaly příležitost provádět aplikované empirické výzkumy sociální problematiky a věnovat se systematicky jejich metodologii. Jiří Musil vzpomíná na svou spolupráci s Václavem Lamserem při výzkumu československých měst v rámci projektu VÚVA a na Lamserova invenční řešení metodologických otázek tohoto projektu. Zejména na jeho znalosti v oboru sociální geografie a schopnost tvůrčím způsobem využívat metod tohoto oboru v sociologickém výzkumu. K překážkám, které musel Václav Lamser v této fázi svého života překonávat, patřila i prostorová izolace od pražského prostředí s jeho knihovnami, informacemi, příležitostmi, neformálními sociálními sítěmi a od počátku 60. let už i podnětným intelektuálním ruchem. Lamser byl totiž „venkovan“ – bydlel (nevím, zda dobrovolně) nějakou dobu kdesi na vesnici a dlouho pak v Mladé Boleslavi.

Cestu do akademického prostředí otevřelo Lamserovi až benevolentnější politické ovzduší šedesátých let. V roce 1965 se stal pracovníkem nově založeného Sociologického ústavu ČSAV, kde byl pověřen vedením oddělení metod a technik sociologického výzkumu. Jeho postavení v ústavu bylo výjimečné. Nepatřil k „prozřelým“ komunistickým intelektuálům, kteří tehdy zalidnili obnovující se sociologii. Z vedoucích oddělení byl jediný nestraník, a tedy pravděpodobně také jediný šéf oddělení, který do ústavu nepřišel z okruhu oficiálních ideologicko-politických institucí jako byly ústavy marxismu-leninismu na vysokých školách a podobná zařízení otevírající se v té době už i neortodoxním myšlenkám. Lamser měl k oficiální ideologii skutečně daleko – byl totiž člověkem nábožensky citícím a přinejmenším v jisté fázi svého života byl spojen, snad dokonce jako laický kazatel, s Církví českokobratrskou.

Pět následujících let představovalo pro českou sociologii, a tím spíše pro lidi Lamserova typu, netušené okno příležitostí. Václav Lamser je využil beze zbytku. Během této krátké doby stačil v Sociologické knižnici vydat tři knihy, které se všechny staly součástí vznikajícího fondu moderní domácí sociologické literatury a přispěly k vzdělávání nové generace sociologů: *Základy sociologického výzkumu* (1966), *Komunikace a společnost* (1969) a společně s Ladislavem Růžičkou *Základy statistiky pro sociology* (1970). Velký význam měly zejména zmíněné *Základy sociologického vý-*

zkumu, první původní česká příručka moderní metodologie sociologických výzkumů. V situaci doslovné exploze nejrozličnějších, často nekvalifikovaných šetření, jaká nastala v 60. letech, sehrála tato referenční práce důležitou úlohu. V Sociologickém ústavu ČSAV Václav Lamser vybudoval již zmíněné oddělení metod a technik sociologického výzkumu. Založil je na mladých lidech vyškolených v různých oborech a systematicky je vedl, aby si doplňovali a zdokonalovali sociologické vzdělání, dával jim příležitost získávat zkušenosti s terénním výzkumem, a postupně jim svěřoval odpovědné úlohy. K těm, u jejichž startu v sociologii Lamser stál, patří kromě autora této vzpomínky např. Ing. Alena Vodáková, CSc. a Doc. RNDr. Jan Řehák, CSc.

Lamser organizoval a vedl kurzy, kde se pracovníci z různých oborů – kriminologové, sociolingvisté, ekonomové, odborníci v oblasti sociální politiky a další – seznamovali s metodami empirického sociálního výzkumu, a výrazně se tak zasloužil o pronikání sociologických přístupů do řady sousedních akademických disciplín a také do sociálně relevantních praktických činností. Kolegiální atmosféra kurzů navíc napomáhala vytváření neformálních vztahů mezi účastníky, později pak často zhodnocovaných jejich trvalou spoluprací. Důraz na aplikovanou sociologii byl pro Lamsera programovou záležitostí. Svým přesvědčením byl totiž sociálním reformistou a sociologii viděl jako nástroj reforem uskutečňovaných jinak než cestou revolučních změn, kterým nedůvěřoval. Snad se do tohoto pohledu svým způsobem promítala i jeho náboženská orientace.

Lamser navazoval kontakty se západoevropskými a americkými partnery, tolik významné pro obnovující se českou sociologii. V roce 1967 organizoval spolu se svým oddělením v Prachovských skalách mezinárodní letní školu UNESCO o uplatnění matematických metod v sociálních vědách. Tato škola, jedno z oken otevírajících se tehdy do světa, přivedla do Čech Paula Lazarsfelda v roli jejího ředitele, další významné odborníky ze Západu v roli přednášejících a studenty z řady evropských zemí. V roce 1968 organizoval Václav Lamser českou část mezinárodního srovnávacího výzkumu *Tvůrci veřejného mínění* (Opinion Makers), koordinovaného Kolumbijskou univerzitou v New Yorku. Šlo de facto o výzkum elit na národní úrovni členěných do několika funkčních sektorů. Do zpracování a publikace získaných dat už rušivě zasáhly události z podzimu 1968 a let následujících.

Václav Lamser zvládal tuto rozsáhlou a rozmanitou činnost díky své obdivuhodné pílí a houževnatosti. A jistě i hnán obavou, že příležitosti, které se mu otevřely po letech nedobrovolně strávených v ústraní, by zase mohly vzít za své. Vývoj dal bohužel těmto obavám za pravdu. V roce 1969 stačil Lamser ještě odjet na roční stáž na Kolumbijskou univerzitu do New Yorku, kde pracoval mj. na svém dlouho připravovaném projektu – knize o aplikované sociologii. Ta však už vinou událostí bohužel nespátřila světlo světa a není mi známo, zda se někde zachoval její rukopis. Ze Spojených států se na konci roku 1970, po obtížném rozhodování, vrátil do již zcela změněného Československa, aby se vzápětí stal obětí normalizační čistky. Musel opustit akademickou sféru, byl terčem útoků normalizačních ideologů, kteří ovládli nový Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, pracoval nějakou dobu ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, podepsal Chartu 77 a v roce 1977 emigro-

val do Německé spolkové republiky. Tam působil na univerzitě v Bielefeldu, kde přednášel dějiny sociologie, sociologickou teorii, epistemologii, ekonomickou a sociální problematiku komunistických zemí a další témata. U studentů byl oblíben a u kolegů vážen, jinak však jeho postavení na univerzitě nebylo podle mínění jednoho z tamních pamětníků jednoduché.

14. ledna roku 1986 Václav Lamser ve věku 62 let v Bielefeldu umírá a je tamtéž pohřben. Necelé čtyři roky před pádem režimu, který jej dusil po většinu jeho života. Na mapě české sociologie patří Václavu Lamserovi za jeho významný příspěvek k obnově tohoto oboru, zejména jeho aplikované větve, trvalé čestné místo.

Michal Illner

(s přispěním vzpomínek Jiřího Musila)